

IGNACIJ VOJE (Ljubljana)

TURCICA U SLOVENIJI¹

Iako slovenačke zemlje nisu bile u okviru Osmanskog Carstva, ipak su turske vojne akcije, osobito provale u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI vijeka izazvale određene promjene u razvitku slovenačkog naroda.² Cilj ovih vojničkih akcija i provala bio je u prvom redu sticanje plijena i odvođenje naroda u ropstvo. Na taj način pripremali su Osmanski Turci uslove da u pogodnoj situaciji zauzmu iscrpljenu zemlju. Ovakva, na vrlo kratko vrijeme ograničena prisutnost turskih trupa (najviše su provaljivali akindžije, martolozi i vlasii) u slovenačkim zemljama, nije omogućila nastanak turskih arhivskih fondova na području Slovenije, jer nije došlo do zavođenja osmanske vlasti i administracije. Događaji u vezi sa provalama ostavili su svoje brojne tragove samo u arhivima zemaljskih staleža (kranjskih, štajerskih i koruških) i centralnih austrijskih državnih ureda, a pisani su uglavnom na njemačkom jeziku.

Najbrojnija do sada pronađena grupa originalnih turskih dokumenata nalazi se u Arhivu Slovenije. Nije tačno utvrđeno kako su došle ove turske isprave u Ljubljano. Pošto se nalaze u zbirci Muzejskog društva za Kranjsku možemo pretpostavljati da ih je skupljao neki nepoznati ljubitelj starina, pa ih ostavio muzeju.³ Iz

¹ Akademik prof. dr Branislav Đurđev zaslužan je ne samo za razvitak nauke na području turkologije i istorijske metodologije kod nas, nego i za odgoj mladih turkoloških kadrova. Mnogi njegovi učenici postigli su značajne uspjehe u nauci. Od godine 1954. do 1956. imao sam i ja sreću da sam došao kod njega na specijalizaciju u Orijentalni institut, gdje sam se pod njegovim mentorstvom i uz pomoć njegovih saradnika upoznao sa turkologijom, sa istorijskim problemima turskog perioda u razvitku naših naroda. Ovaj moj prilog je samo skroman

odraz zahvalnosti za sve što mi je u ove dvije godine u Sarajevu dao prof. Đurđev kao mentor.

² Ignacij Voje, Vpliv osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju (problemi, stanje historiografije), Zgodovinski časopis, letnik XXX, št. 1—2, Ljubljana 1977, str. 3—21.

³ Arhivski fondii in zbirke Arhiva SR Slovenije, 8. Collectanea, Zbirke historičnega ter muzejskega društva, br. 2 orientalia; Vodnik po Arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 41.

bilješke na jednom dokumentu ipak nešto više saznajemo o sudbini ovih turskih dokumenata. Na poleđini jednog dokumenta je kraći njemački tekst iz kojeg saznajemo da je neki austrijski vojnik priskočio ovaj dokumenat prilikom napada na neku džamiju u Bosni, u koju su se sklonili ustanici. Sada ovaj dokumenat isporučuje muzeju u Ljubljani.⁴ Jedini turski dokumenat koji se čuva u gradskom arhivu u Škofjoj Loki bio je vjerovatno izdvojen iz ostavštine plemićke obitelji Wolkenberg—Oblak, koji su imali kao fideikomis grad Puštal u blizini Škofje Loke. Neki od njih bili su oficiri u Vojnoj granici.

Svi ovi originalni dokumenti bili su uglavnom do sada nepoznati i u nauci neupotrijebljeni. U ovom prilogu ćemo u obliku regesta skrenuti pažnju na njihov sadržaj i dati vanjski opis i diplomatske osobine svakog dokumenta ponaosob.⁵ Ove turske dokumente mogli bismo prema sadržaju podijeliti na pet grupa:

1. privilegij Dubrovčanima;
2. državno-pravne odluke u vezi sa Požarevačkim mirom;
3. olakšice i dozvole za plovidbu austrijskih i ruskih trgovačkih brodova u teritorijalnim vodama Osmanskog Carstva;
4. berati;
5. varia.

AD 1.

br. 1 — Ferman sultana Selima III izdat u prvoj dekadi mjeseca zulkade 1203/1789. Veličina: 53×29 cm. Na poleđini su tri potpisa — kuyruklu imza. Vodeni znak na papiru: jedan kao simbol u obliku grba sa krunom, u kome su tri polumjeseca okrenuta na gore, ispod njih je natpis sa [krupnim slovima IMPERIAL; drugi simbol predstavlja diadem, a ispod njega su slova GFA.

Ferman je bio poslat komandantu mornarice i kadijama na području Sredozemlja, te naibima Sakaze i Lefkoše, povjerenicima i ostalim zabitima. Ovom ispravom bili su potvrđeni oni privilegiji Dubrovčanima, koje su primili prilikom stupanja na vlast Selima III i za koje su već imali ferman njegovog strica sultana Abdul-Hamida I. Naročito je podvučeno da dubrovački trgovci plaćaju 2% carine za prodatu trgovačku robu, a od njih se ne uzima:

⁴ Ferman sultana Abdul-aziza, izdat god. 1289/1872. Arhiv Slov. br. 1. Vidi u tekstu dokumenat pod br. 9.

⁵ Na ovome mjestu zahvaljujem se prof. Hamidu Hadžibegiću iz Sarajeva, kod koga sam posjećivao

kurs turskog jezika i turske diplomatike. Prof. Hadžibegić je, prilikom boravka u Ljubljani 1962. godine, bio tako ljubazan da mi je pomogao kod čitanja teksta i dešifrovanja datuma. On mi je dao podstrek da se prihvatim ovog posla.

džizja, ispendža, različiti izvanredni divanski porezi, carina na vosak, itd. (Arhiv Slovenije br. 3).

AD 2.

br. 2 — Ovjeren prepis fermana, izdat prve dekade mjeseca ramazana 1130/1718. na polju kod Sofije. Veličina 33×44 cm. Vodeni znak na papiru je slovo C i tri polumjeseca okrenuta na gore. Papir je slabijeg kvaliteta. Na desnome rubu nalazi se tekst ovjere i pečat kadije.

Ferman je bio poslat bosanskom veziru Osman-paši. U njemu se saopštava da je bio sklopljen mir između Austrije i Osmanskog Carstva 22. šabana 1130. godine. U tekstu se tačno određuje granica na Savi između rijeka Drine i Une. (Arhiv Slovenije br. 8).

br. 3 — Ferman izdat 2. dekade mjeseca safera 1243/1828. Veličina: 55×80 cm. Papir je oštećen od vatre. Na poleđini su tri potpisa — kuyruklu imza i tekst »fermano per li Schiavone«. Vodeni znak na papiru: simbol u obliku orla sa otvorenim krilima, a ispod slova GFA; na suprotnoj strani polumjesec.

Ferman je bio poslat svim kadijama, naibima i zabitima na putu od Istanbula do austrijske granice. Izdat je bio u vezi sa izvještajem austrijskog poslanika u Istanbulu barona pl. Ottenfelsa u kojem saopštava da se 25 Hrvata vraća u domovinu. Na putu ih ne smije niko ometati i od njih tražiti džizje, carine, ispendže i drugih podavanja. Ovo je takođe bilo unijeto u Požarevački ugovor. (Arhiv Slovenije br. 11).

AD 3.

br. 4 — Ferman izdat 1. dekade mjeseca zulhidže 1201/1787. u Istanbulu. Veličina: 54×75 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza. Vodeni znak na papiru: simbol u obliku grba sa krunom iznad kojeg je polumjesec; u grbu su tri zvijezde; pored simbola je natpis IMPERIAL, a ispod njega su slova V i C.

Ferman je bio poslat naibima tvrđava u Moreuzima i njihovim dizdarima. Zbog rata sa Rusijom zatvorena su u Jedikule 42 ruska zarobljenika. Prevezeni su na austrijski brod sa namjerom da se prebace do Trsta, uz obavezu da se ne iskrcavaju na bilo kojem mjestu uz Sredozemno more. Osim toga, na brodu je još 30 osoba (Nijemaca, Mlečana i drugih putnika). Ovo je utvrdio inspektor pristaništa Mustafa kapetan. Naređuje se da niko ne smije ometati brod na plovidbi kroz Moreuze. (Arhiv Slovenije br. 10).

- br. 5 — Ferman izdat 1. dekade mjeseca ševala 1223/1808. Veličina: 52×73 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza i tekst »Carlotta Fiume«. Vodeni znak na papiru: manji ornamenat, a ispod njega slova FGA i polumjesec. Ferman je bio poslat komandantu mornarice veziru Seid Ali-paši i beglerbezima koji su upravljali pokrajinama na obalama i otocima Sredozemnog mora, kadijama, dizdarima, povjerenicima pristaništa i kapetanima brodova. Izdavač fermana poziva se na ugovor (čl. 3 iz godine 1202), koji je bio sklopljen između Austrije i Osmanskog Carstva u vezi sa slobodnom plovidbom austrijskih brodova i njihove zaštite pred nasrtajem gusara. (Arhiv Slovenije br. 5).
- br. 6 — Ferman izdat 2. dekade mjeseca ševala 1223/1808. Veličina 53×74 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza i tekst »Il Begnino Fiume«. Vodeni znak i sadržaj isti kao kod fermana pod br. 5. (Arhiv Slovenije br. 6).
- br. 7 — Ferman izdat 1. dekade mjeseca zulkade 1242/1827. Veličina: 56×79 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza i kraći tekst na turskom jeziku. Vodeni znak na papiru: slova FGA.
- Ferman je bio poslat istanbulskom povjereniku carine Seid Abdulkahmanu Nafizu i dizdarima. Izdat je u vezi sa izvještajem austrijskog poslanika u Istanbulu barona pl. Ottenfelsa, u kojem je zamolio za prolaz nekog austrijskog trgovačkog broda kroz Moreuz u Sredozemno more. Plovidbu ne smije niko ometati. (Arhiv Slovenije br. 13).
- br. 8 — Ferman izdat 3. dekade mjeseca safera 1244/1828. ili 1829. Veličina: 55×77 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza i natpis »Cap. Giuseppe Caroffolo M. N. V. Vodeni znak na papiru isti kao kod fermana pod br. 3.
- Ferman je bio poslat povjereniku carinarnice u Istanbulu Seid-al-Risal'tu, inspektoru pristaništa Kavah Ustasi i povjereniku carinarnice u Visari. Daje se dozvola za prolaz nekih austrijskih trgovačkih brodova u Crno more da ukrcaju tovar.
- Fermanu je dodata i teskera (veličine 15×27 cm, ispod teksta je pečat; manji pečat je i na poleđini). Teskera glasi na Andriju, kapetana broda. (Arhiv Slovenije br. 12).
- br. 9 — Ferman sultana Abdul-Aziza, izdat u Istanbulu godine 1289/1872. Veličina: 30×56 cm. Na poleđini su otisnuta tri arapska teksta, potpis defterdara i kratak tekst na

njemačkom jeziku.⁶ Papir je vrlo tanak, probušen na četiri mjesta i bez vodenog znaka.

Ferman dozvoljava prolaz austrijskog trgovačkog broda u Crno more. Brod plovi pod vođstvom kapetana Aletkovića. (Arhiv Slovenije br. 1).

- br. 10 — Ferman. Dokumentat je jako oštećen. Odsječen je gornji dio sa invokacijom i donji dio sa datumom. Zbog toga dokumentat nije moguće datirati. Papir je obrezan i zbog toga je tekst bez ruba. Na poleđini je potpis kuyruklu imza i natpis »Cap. Tomaso Copziz per li Barbarosoti«. Vodeni znak na papiru: očuvao se samo dio heraldičkog znaka, vidi se slovo A, a ispod znaka tri polumjeseca okrenuta na gore.

Ferman je bio poslat komandantu mornarice, beglerbegu Alžira i beglerbezima Tunisa i Tripolisa, kadijama i naibima na obalama Sredozemnog mora i kapetanima gusarskih brodova. Fermandom se obavještavaju spomenuti funkcioneri o dolasku nekog ruskog broda, koji ne smije niko napasti, a u slučaju potrebe mora mu se pružiti pomoć i zaštita. (Arhiv Slovenije br. 4).

AD. 4.

- br. 11 — Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju. Izdata 1. dekade ramazana 1040 (3—13. aprila 1631). Veličina 58×275 cm. Povelja je pisana crnim tušom, pismom divani, na papiru sa platnenom podlogom. Zajedno sa invokacijom sadrži 47 redova. Invokacija je ispisana zlatnom bojom. Tugra je takođe ispisana zlatnom bojom. Istom bojom ispisano je i ime vladajućeg sultana na početku 12. reda teksta, kao i ukrasne tačke kroz cio tekst. Diplomu je kritički obradio Adem Handžić.⁷

Ovo je impozantan originalni berat, takozvana menšura, kojom pomenuti sultan potvrđuje Đorđa Rakocija knezom Erdelja. Pored toga se u ovoj diplomi preciziraju odnosi između Osmanskog Carstva i vazalne kneževine Erdelja. (Arhiv Slovenije br. 15).

⁶ Njemački tekst na poleđini daje objašnjenje kako je ovaj ferman došao u Ljubljano. Uporedi sa napomenom br. 4.

⁷ Adem Handžić, Diploma sultana Murada IV erdeljskom knezu Đorđu Rakociju, Prilozi za orijen-

talnu filologiju, sv. VI—VII, Sarajevo 1958, str. 175—191. Autor poslije opširnog historijskog uvida i diplomatske analize dokumenta donosi transkripciju teksta, prevod na srpskohrvatski i faksimile na 5 tabli.

br. 12 — Obnovljeni berat, izdat 20. muharema 1223/1808. Veličina: 21 1/2 × 55 cm. Na poleđini su tri potpisa kuyruklu imza. Vodeni znak: vidi se samo gornji dio simbola u obliku grba.

Berat je izdat subaši tvrđave koja pripada kapetanu Bihaća sa dnevnicom od 22 akće (Arhiv Slovenije br. 9).

br. 13 — Berat izdat 28. marta 1854. za austrijskog konzula u Istanbulu dra Beckeja. Veličina: 56,5 × 156,5 cm. Povelja je pisana na papiru sa platnenom podlogom. Zajedno sa invokacijom sadrži 12 redova. Invokacija je ispisana zlatnom bojom, tugra crvenom, a ostalih 11 redova teksta naizmjenično u crnoj, zlatnoj i crvenoj boji. Zlatne su i ukrasne tačke kroz cio tekst. (Arhiv u Škofjoj Loki).

AD 5.

br. 14 — Pismo koje je poslao Mehmed-paša sa polja tvrđave Ujvar erdeljskome knezu Apafi Mihaelu godine 1663. Papir je tanak, bez vodenog znaka. Na poleđini je kraći tekst na mađarskom jeziku. Na desnome rubu uz tekst je *pençe* u zlatnoj boji i pečat (Arhiv Slovenije br. 14).

br. 15 — Pismo beogradskog valije Seid Hasan-paše. Izdato je u Beogradu. Na desnome rubu je *pençe* i pečat sa datumom 1185/1771. Iznad turskog teksta je kratak rezimé sadržaja pisma na njemačkom jeziku. Veličina: 46 × 78 cm. Na desnom rubu je pečat i potpis. Na poleđini su ostaci voštanog pečata sa ugarskim grbom. Vodeni znak na papiru: jedan kao simbol u obliku grba sa krunom u kojem su slova F i A; drugi simbol vrlo se slabo vidi, jer je dokumenat na tom mjestu oštećen. Pismo šalje beogradski valija slavonskoj generalnoj komandi. (Arhiv Slovenije br. 2).

br. 16 — Pismo koje je 1831. godine napisao Ibrahim iz Kaira na arapskom jeziku. On je zajedno sa svoja tri rođaka učio pletenje vunениh čarapa i suknarstvo (»das Tuch- und Strumpfhandwerk lehrnt«) u Gorenjskoj.⁸ Na poleđini je objašnjenje na njemačkom jeziku. Pismu je dodata knji-

⁸ Pletenje vunениh čarapa bilo je kao posebna zanatska grana mnogo razvijeno u 18. i 19. vijeku u Tržiču u Gorenjskoj. Među zanatlijama imala je najveći broj članova baš bratovština pletilaca čarapa. Godine 1756. bilo je u njoj 37 članova. Ibrahim iz Kaira i njegovi

rođaci vjerovatno su učili ovaj zanat u Tržiču. Ovo ukazuje na poznavanje tradicije ovog zanatstva iz Gorenjske u širem svijetu. Ivan Mohorič, Zgodovina obrti in industrije v Tržiču, I deo, Ljubljana 1957, str. 250—256.

žica od 18 stranica ispisanih arapskim pismom. (Arhiv Slovenije br. 7).

Iako su ovi turski dokumenti po sadržaju vrlo različiti, ipak možemo kod glavne grupe primijetiti neke zajedničke crte. Obuhvaćaju period od 1787. do 1872. godine i rješavaju svakidašnje odnose između Austrije i Osmanskog Carstva, naročito u vezi sa slobodnom plovidbom. Ovoj grupi zajednička je i upotreba iste vrste papira, što možemo utvrditi na osnovu vodenih znakova⁹ Vodeni znakovi, iako ima više varijanti, dokazuju da je papir iste provenijencije, odnosno da su ga izrađivali u istim fabrikama. Vremenski možemo papir iste vrste i istog proizvođača pratiti od 1787. do 1829. Baš ova konstatacija otvara pitanje odakle se turska administracija snabdijevala papirom. Vjerovatno su papir za tursku administraciju izrađivali u austrijskim fabrikama za papir, a odgovor na ovo pitanje dobili bismo tek na osnovu građe u austrijskim arhivima. Ova konstatacija mogla bi biti i podstrek za proučavanje trgovačkih odnosa između austrijskih zemalja i Osmanskog Carstva. Zanimljivi podaci u nekim od ovih dokumenata mogu nam služiti kao polazne tačke kod rješavanja različitih historijskih problema. Neki podaci interesantni su i za slovenačku istoriju.

TURCICA U SLOVENIJI

Re z i m e

U slovenačkim arhivima je do sada registrirano 16 turskih dokumenata. Jedna manja zbirka turskih dokumenata (15) nalazi se u Arhivu SR Slovenije u Ljubljani, a jedan dokument u lokalnom gradskom arhivu u Škofjoj Loki. Najstariji dokument je imponantna diploma sultana Murada IV erdeljskome knezu Đorđu Rakoczyju iz 1631. godine, a najmlađi je ferman iz 1872. godine, kojim sultan dozvoljava prolaz austrijskog trgovačkog broda u Crno more. Svi ovi originalni turski dokumenti bili su uglavnom do sada nepoznati. Autor u svom prilogu daje njihov sadržaj u obliku regesta i vanjski opis i diplomatičke osobine svakog dokumenta ponaosob. Naročitu pažnju posvećuje vodenim znacima na popiru.

⁹ U Sloveniji je u 18. i 19. vijeku radilo više mlinova za papir, koji su upotrebljavali različite vodene znakove. Najveću produkciju je postigao Tomaž Kumar u Ajdovščini i postao jedan od najuglednijih papirničara u austrijskim zemljama. Sa produkcijom papira počeo je 1767. godine. Tomaž Kumar je upotrebljavao različite vodene znakove. Vrlo često je upotrebljavao kao vodeni znak tri polumjeseca okrenuta

na gore i monogram T C (potpisivao se kao Tomasso Cumar). Njegov vodeni znak na papiru je vrlo sličan vodenom znaku na dokumentu broj 2 iz god. 1718. Ovo nas može navesti i na pomisao da je Tomaž Kumar izrađivao papir za potrebe turske administracije. Jože Šorn, Starejši mlini za papir na Slovenskem, Zgodovinski časopis, letnik VIII, št. 1—4, Ljubljana 1954, str. 87—117.

Prema sadržaju autor dijeli ove turske dokumente na 5 grupa:

1. privilegij Dubrovčanima (1789);
2. državno-pravne odluke u vezi sa požarevačkim mirom;
3. olakšice i dozvole za plovidbu austrijskih i ruskih trgovačkih brodova (fermani od 1787. do 1872);
4. berati i
5. varia (pisma).

TURCICA IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

In den slowenischen Archiven gibt es bis jetzt 16 registrierte türkische Dokumente. Eine kleinere Sammlung türkischer Dokumente (15) befindet sich im Archiv des SR Slowenien in Ljubljana und ein Dokument im städtischen Archiv in Škofja Loka. Das älteste Dokument ist das imposante Diplom Sultans Murad IV dem Fürst von Erdelj, Georg Rakoczy, aus dem Jahre 1631, und das jüngste ist ein Ferman aus dem Jahre 1872, womit der Sultan den Übergang eines österreichischen Handelsschiffes in das Schwarze Meer gestattet. Alle diese originelle türkische Dokumente waren bis jetzt hauptsächlich unbekannt. Der Verfasser gibt in seinem Beitrag ihren Inhalt in Form von Regesta, ihre äusserliche Beschreibung und diplomatische Besonderheiten jedes Dokumentes abgesondert. Eine besondere Aufmerksamkeit widmet er Wasserzeichen auf dem Papier.

Dem Inhalt gemäss teilt er diese türkische Dokumente in 5 Gruppen:

1. Das Privilegium den Bürgern von Dubrovnik (1789);
2. Die staats-rechtliche Beschlüsse in Bezug auf den Frieden von Požarevac;
3. Die Erleichterungen und Genehmigungen für die Schifffahrt der österreichischen und russischen Handelsschiffen (die Fermanen von 1787 bis 1872);
4. Die Beraten;
5. Varia (die Briefe).